

OPONENTSKÝ POSUDOK DIZERTAČNEJ PRÁCE

Mgr. Petra PONOCNÁ

Žijící oslava smrti Día de Muertos v současné mexické společnosti

Katedra obecné antropologie, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, 2019

Obecná antropologie – integrální studium člověka

Hned na úvod musím povedať, že keď som bol oslovený, aby som oponoval dizertačnú prácu Petry Ponocnej s tematikou mexického sviatku Día de Muertos (Deň mŕtvych), ako prvý pocit sa u mňa dostavila zvedavosť, a preto som i napriek časovej tiesni s oponentúrou súhlasil. V Mexiku som strávil v priebehu posledných 16 rokov veľa času, pričom som sa trikrát zúčastnil i samotného sviatku, ktorý je stredobodom predloženej dizertácie. Dokonca v roku 2014, kedy doktorandka realizovala svoj výskum v Cd. de México, sme sa tam niekde míňali. Napriek tomu, že poznám takmer všetky miesta, ktoré Ponocná vo svojej práci spomína a napriek tomu, že aj pred a po Dni mŕtvych¹ som v hlavnom meste chvíľu pobýval (*ofrendy* na UNAMe či ENAHu som stihol nafotiť), tomuto sviatku som sa venoval predovšetkým v jeho indiánskej (nahuaskej) podobe v štátoch Puebla a Morelos. Isté rozdiely medzi rurálnou (Indiáni) a urbánou (moderní Mexičania) podobou sviatku som vnímal (napr. takmer úplná neprítomnosť *catrinas*/kostlivcov a neveliká prítomnosť *calaveras*/lebiek v mojich výskumných lokalitách), ale až po prečítaní Ponocnej dizertácie som si ich uvedomil naplno. Nenapadlo by mi napr., že v mestskom prostredí v *ofrende* absentuje varené jedlo, v domorodom prostredí neodmysliteľné. To isté platí i o používaní kadidla (kopálu), v mojich výskumných lokalitách rovnako neodmysliteľné. Taktiež istá normatívnosť pri stavaní oltárov bola pre mňa nová a o siedmich stupňoch som netušil. Stupňovitosti som ani neprikladal význam, pretože som videl väčšinu *ofrend* položených iba na stole (žiadne stupne), prípadne niekde boli stupne dva a inde zasa tri. Priznám sa, pri čítaní práce som sa okamžite pozrel do svojho archívu fotografií ako i do denníkov. Rovnako som sa vo svojich výskumných lokalitách nestretol s pohŕdaním smrťou ani s jej zosmiešňovaním. Indiáni sa jej síce neboja a vedia o nej i žartovať, avšak nezosmiešňujú ju.

Ponocná vo svojej dizertácii po teoretickej stránke komplexne uchopila problematiku sviatku Dňa mŕtvych ako symbolu mexického národa a nacionalizmu, po stránke praktickej ju zasa vhodne aplikovala na urbánne prostredie (stredná trieda) hlavného mesta Mexika. Z toho dôvodu prácu vnímam ako prípadovú štúdiu odrážajúcu Deň mŕtvych v danej spoločenskej triede ako i v daných dvoch lokalitách (Xochimilco a Cuauhtemoc/centrum) a u respondentov (alebo výskumných partnerov, ako hovorí autorka), čo sa koniec koncov v predloženom texte priamo i nepriamo

¹ Keďže som si za tie roky zvykol používať slovenský preklad a keďže nie som zástancom používania novotvarov tam, kde to nie je nevyhnutné (napr. prípad *ofrendy*, kde to kvôli významovému hľadisku vnímam ako vhodné), používam v posudku slovenský ekvivalent, teda Deň mŕtvych.

odráža. Preto musela byť doktorandka pri zovšeobecňovaniach opatrná, nazdávam sa však, že si s týmto problémom poradila.

Veľmi oceňujem metodologickú časť práce (či už v Úvode alebo priamo v kapitolách 4 a 5 venovaných metodológii), v ktorej Ponocná výstižne reflektuje svoju vlastnú pozíciu výskumníčky. Nevyhýba sa problémom, ktorým musela v teréne čeliť, ani vlastným pochybnostiam či nedostatkom a neustále uvádza svoje pozorovania a svoju prítomnosť do vzťahov a kontextov. Tieto reflexie sa napokon objavujú i v celej praktickej časti dizertácie, čo textu pridáva na čítavosti bez toho, aby autorka skĺzla do beletrie či reportáže. Z tohto pohľadu by som však upozornil na občasnú pravopisnú chybu či preklepy. Závažnejšie mi ale pripadá chýbajúce priame zdôvodnenie výberu výskumných lokalít očakávané buď v Úvode alebo v podkapitole 4.1. Len na základe nepriamych náznakov sa dá usudzovať, že Xochimilco a Cuauhtemoc boli vybrané kvôli svojej polohe v rámci hlavného mesta, svojej histórii a z nich vyplývajúceho špecifického charakteru (Xochimilco ako aspoň sčasti vidiecke, indiánske a tradičné, Cuauhtemoc/centrum ako moderné a vyspelé). Doktorandka by však mohla vysvetliť, prečo kapitoly, týkajúce sa oboch výskumných lokalít, nemajú rovnakú štruktúru a ponúkajú do značnej miery odlišné informácie, a tiež by ma zaujímalo, ako sa dostala k svojim prvým informátorom (iba cez Facebook?).

Napriek tomu, že Ponocná sa dostatočne orientuje v teóriách, ktoré pri svojej práci využila, bolo by dobré, keby ich spracovala v jednej a jednotnej teoretickej kapitole. Rôzne teoretické prístupy ako napr. kolektívne reprezentácie Durkheima, vynájdená tradícia Hobsbawma, antropológia smrti Ariësa a Lomnitza, symbolická antropológia a prechodové rituály Turnera a van Gennepa, identita Brubakera a Coopera či nacionalizmus Andersona, Gellnera, Hrocha a Erikssena² sú tak povediac rozhodené vo viacerých kapitolách (2, 3, 6). Vždy síce v súvislosti s témou a uplatnené ako treba, avšak teoretickú kapitolu by som prijal, ako som už povedal, jednu a jednotnú, a to hneď na začiatku.

Podobne by som hneď na začiatok (či už pred alebo za teoretickú kapitolu) umiestnil metodologickú časť. Nestalo by sa potom, že v podkapitole 3.2 sa stretávame s prepismi rozhovorov s respondentmi bez toho, aby sme vedeli, čo sú tí respondenti vlastne zač.

Zaujalo ma, ako v teoretickej podkapitole 2.1.2 autorka skritizovala Andersonovu teóriu nacionalizmu odvolávajúc sa pritom na Lomnitza. Nazdávam sa, že tak ako Lomnitz podrobil kritike Andersona, mala Ponocná podrobiť kritike Lomnitza. Už aj preto, že vo zvyšku práce Andersona pomerne dost' cituje, čo by som po tej kritike nečakal. Z môjho pohľadu by bolo lepšie využiť prednosti prístupov oboch autorov, pretože Lomnitz možno skôr Andersona dopĺňa ako odsudzuje. Nemyslím si tiež, že napr. obeť (ochota zomrieť za národ), ktorú Anderson vyzdvihuje ako súčasť nacionalistického cítenia a ktorú Lomnitz nevníma až tak veľmi v súvislosti s nacionalizmom (s. 24), v Mexiku absentuje. Skôr naopak, dejiny mexického národa sú plné mučeníkov. Koniec koncov, Ponocná to priamo uvádza na s. 36-38. V súvislosti s mexickým nacionalizmom sa nazdávam, že tento má hlbšie korene ako v 19. storočí (s. 25) a kreolský patriotizmus, o ktorom autorka píše a z ktorého mexický nacionalizmus vznikol, nesie nacionalistické znaky. Okrem toho samotný kreolský patriotizmus potom nezaničil, ale pretrval hlboko do 19. storočia a pretrváva v pozmenenej podobe dodnes. Nesúhlasím celkom ani

² A to som vynechal Foucaulta (mimochodom je to Michel, nie Michael – s. 20), Bourdieuhu či Bonfila Batallu.

s tvrdením, že národná emancipácia nemala vplyv na rozpad španielskeho impéria (s. 24). Svoju úlohu v ňom celkom určite zohrala. Súhlasím s tým, že v Mexiku nebol realizovaný nacionalizmus v európskom zmysle, pretože toto je etnicky a sociálne rôznorodé (s. 28). Avšak z oficiálneho názvu Mexika (Spojené štáty mexické) takáto rôznorodosť podľa mňa nevyplýva, ako vraví doktorandka. Vyplýva z neho skôr inšpirácia USA. Túto časť posudku by som uzavrel dvoma postrehmi. Prvým je nesprávna definícia kreola (s. 23, pozn. 14). Ide o definíciu mestica (*mestizo*), nie kreola. Kreoli proste nie sú miešanci a so žiadnou miešaneckou identitou sa preto vyrovnávať nemuseli (s. 24). Navyše, svoju vlasť nevideli v dvoch krajinách, ale iba v jednej (v Mexiku). Tým druhým je úloha a význam Panny Márie Guadalupskej pri formovaní mexického nacionalizmu a pre mexický národ ako taký. Jedna poznámka na s. 52 je málo.

Doktorandka sa nevyhla ani niektorým, dalo by sa povedať, drobnostiam (obsahovým i formálnym), ktoré síce nemajú na kvalitu práce zásadný vplyv, ale do očí jednoducho udierajú a v budúcnosti by sa ich mala vyvarovať. Často nemá zjednotené používanie kurzívy (v španielskych termínoch a v citáciách, resp. vo výpovediach respondentov) ako i písanie veľkých a malých písmen v anglických tituloch. Nerozumiem, prečo citácie viacerých po anglicky píšucich autorov sú uvedené v angličtine a nie v češtine, keď napr. citácie po španielsky píšucich autorov už do češtiny preložené sú. Prijal by som český preklad vo všetkých prípadoch. Pretože inak by musela v origináli uvádzať aj výpovede respondentov, čo nerobí. A niekde, kde preda len používa španielsky originál a aj český preklad, ten preklad nie je úplne správny (napr. Canto al agua je Spievanie vode, nie do vody – s. 192; Tlatelolco nepadlo pod mocou Hernána Cortésa ale do jeho moci – s. 112). Názvy cudzojazyčných titulov, s ktorými pracuje, by podľa mňa mohla doktorandka uvádzať ako v origináli tak i v českom preklade v zátvorke (alebo naopak). Autorka tiež občas opakuje na dvoch miestach tú istú informáciu (napr. vysvetlenie, čo je to porfiriát nájdeme na s. 45 i 49; vysvetlenie pojmu *alfeñique* zasa na s. 95 i 100), niekde zasa chýba stránkovanie pri citovaných autoroch aj v takých prípadoch, kde to vyslovene treba (napr. Máchla 2010 – s. 29) a napr. v pozn. 21 na s. 30 nenájdeme vôbec nič. Nepozdáva sa mi ani prekladanie španielskeho *indígena* ako indigenní alebo původní. Veľakrát to pôsobí minimálne zvláštne (s. 81 v citácii od Malvido; původní komunity – s. 73; Původní tedy dodržovali vlastní zvyky – s. 85; To dělají spíš původní – s. 116). Nestačil by Indián, v našom priestore zaužívaný termín? Po formálnej stránke nie je zjednotené ani písanie mien pri prepise rozhovorov. Väčšinou uvádza celé krstné mená aktérov rozhovorov, na s. 206-207 sú však iba iniciály.

Z ďalších obsahových a formálnych drobností vyberám:

- s. 25 – čo sú to aztécke skupiny? Keby nahuaské, tak v poriadku, ale aztécke nie. Aztékovia boli jednou z nahuaských skupín.
- s. 28 – doba existencie Nového Mexika? Nie Nového Španielska?
- s. 38 – Kdyby zemřel o 40 let dýl; kdyby zemřel déle? – Ako mám rozumieť týmto vetám?
- s. 80, pozn. 74 – skloňovanie španielskeho termínu *ofrenda* je v poriadku, avšak bolo by dobré ho skloňovať nielen v jednotnom čísle, ale i v množnom.
- s. 82 – prvýkrát sa tu objavuje výraz *velación*, vysvetlený je však až na s. 84. A potom zasa na s. 149.

- s. 105 – výroba a konzumácia pulque siaha údajne do predhispánskeho obdobia? Nie údajne, ale celkom isto.
- s. 119 (a ďalej) – prečo autorka používa tvar Xoximilkané a nie Xochimilkové? Čeština má predsa svoj zaužívaný spôsob prekladania mexických etnoným (Aztékové, Toltékové, Zapotékové atď.). Koniec koncov napr. na s. 120 skloňuje ako kmen Xochimilků a nie Xochimilkanů. Navyše, termíny Xochimilští (súčasní obyvatelia Xochimilca) a Xochimilkané (historickí obyvatelia lokality), ktoré si stanovila na rozdelenie súčasnosti a minulosti, nedodržiava dôsledne (napr. s. 122, posledný odsek).
- s. 121 – písať o spodobnení Niña, v tomto prípade Niño, ako o panenke nie je výstižné. Ide skôr o sošku.
- s. 126 – peserá v Cd. de México nezastavujú na označených a neoznačených zastávkach. Žiadne neoznačené zastávky tam nie sú. Peserá proste zastavujú vždy a všade, kde im niekto zakýva (nástup) alebo stlačí zvonček pri dverách (výstup).
- s. 135 a inde – kanály a chinampy v Xochimilcu by som za prírodné artefakty nepovažoval. Nech už vypadajú akokoľvek prírodne, boli vybudované ľuďmi.
- s. 179 – pes itzcuintle – správny názov je xoloitzcuintle, navyše, čeština má pre túto rasu svoje vlastné pomenovanie – mexický naháč.
- s. 188-189 – body 3 a 4 mali byť o vymedzení sa obyvateľov Cd. de México voči USA a Európe, avšak nie je tomu tak.
- s. 192-193 – prvá skupina odkazov je preložená zo španielčiny do češtiny, druhá nie.

Napokon by som sa ešte vrátil k teórii prechodových rituálov (s. 116-117). V mojich výskumných lokalitách platí, že zomrelý je až do najbližšieho Dňa mŕtvych (konkrétne do 2. novembra) v prechodovej fáze a ostatným mŕtvym slúži ako tzv. *cargador*, teda ten, kto im 2. novembra prinesie na cintorín jedlo a pitie zo svojho domu, zo svojej *ofrendy*. Zaznamenala doktorandka niečo podobné aj pri svojom výskume?

Na záver by som chcel podotknúť, že uvedenými pripomienkami nemám v úmysle znevážiť Ponocnej úsilie. Predkladanú dizertáciu odporúčam na obhajobu a po jej úspešnom priebehu navrhujem udeliť Petre Ponocnej titul **philosophiae doctor (PhD.)**.

V Červenom Kameni, 3. februára 2020

doc. PhDr. Radoslav Hlúšek, PhD.
Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, FF UCM v Trnave